

Albin Koprukowniak

"Inteligencja zawodowa Warszawy
1905 - 1907", Halina Kiepuska,
Warszawa 1967 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 12, 208-211

1969

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

sów. Na miesiąc lipiec przypada np. 90% ogólnej ilości strajków w guberni lubelskiej. Robotnicy rolni porzucili pracę w ok. 100 folwarkach.

W czwartym rozdziale pracy (*Chłopi lubelscy w walce o ziemię*) omówiono spory o rządowe i obszarnicze lasy, łąki oraz pastwiska, jak również przedstawiono niezwykle skomplikowane zagadnienie walki chłopów o ziemię, zestawiając jednocześnie ten problem z programami partii odnośnie kwestii agrarnej. Przyznać trzeba, że walka ta ograniczyła się właściwie do zabiegania o prawa serwitutowe. I tu, podobnie jak w poprzednim rozdziale, Autor podkreśla (s. 182), że „na przykładzie walki ludności chłopskiej o ziemię dostrzec można także rozbięcie ruchu rewolucyjnego na wsi. Walka bowiem robotników rolnych i gospodarzy toczyła się dwoma oddzielnymi torami, chociaż skierowana była przeciw jednemu posiadaczowi, obszarownikowi.” Czytelnik może w tym miejscu odczuć brak bardziej jasnego wytlumaczenia stanowisk obu grup: robotników rolnych i chłopów-właścicieli. Trudno dostrzec jest podłoże rodzące wzajemną nieufność.

Ostatni rozdział pracy poświęcony został omówieniu akcji ludności wiejskiej na rzecz swobód narodowych (*Walka ludności wiejskiej o swobody narodowe*). Dokonano tu analizy wystąpień przybierających formę manifestacji i wieców, przedstawiono ich patriotyczno-narodowy charakter oraz ukazano rolę partii w kształtowaniu postawy ludności, jej walki o polski samorząd gminny i polską szkołę. Na tle działalności SDKPiL i PPS wyraźnie rysuje się tu wsteczny, antyludowy kierunek polityki Narodowej Demokracji.

W końcowej części monografii omówił Autor walkę chłopów przeciwko polityce podatkowej, a także akcje zbrojne. Zarówno SDKPiL jak i PPS agitowały za niepłaceniem podatków. Do akcji tej dołączył się również Bund, który — jak pisze Autor — zwrócił się do ludności z apelem o wycofanie pieniędzy z banków i złotych monet z obiegu (s. 229). Wątpić jednak należy czy ten ostatni postulat dotyczył np. fernali. Wydaje się, że agitacja ta mogła dotyczyć tylko pewnej grupy ludności trudniącej się raczej drobnym handlem.

Akcje zbrojne, przedstawione w recenzowanej monografii, dokonywane były z reguły na urzędy gminne, nierzadko — a jest to w pełni uzasadnione — na poborców podatkowych. Narzuca się jednak stwierdzenie, iż były one dokonywane w stylu „zbójnickim” lub raczej, jak stwierdza Autor (s. 242): „Działalność zbrojna wynikała z określonej sytuacji i konkretnych potrzeb: pieniędzy, broni i dokumentów na potrzeby partyjne lub na pomoc finansową ofiarom reżimu carskiego. Były to raczej, mówiąc kategoriami współczesnymi, małe akcje sabotażowe”.

Na zakończenie należy dodać, że wartość monografii podnoszą szczegółowe aneksy ukazujące zasięg terytorialny strajków oraz indeksy: osobowy i geograficzny. Wydaje się jednak, że obok zestawu nazw miejscowości objętych strajkami, pożyteczną rolę spełniłaby tu graficzna ilustracja wystąpień chłopskich w postaci mapy. Ogólnie należy stwierdzić, że praca A. Kopruckowniaka stanowi zasadniczy krok w poznaniu przeszłości regionu lubelskiego i jego ludowo-rewolucyjnych tradycji.

Mieczysław Szyszko

Halina Kiepuńska: Inteligencja zawodowa Warszawy 1905—1907. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, ss. 386, nlb. 6, ilustr. 16.

Halina Kiepuńska podjęła w tej pracy bardzo ważny problem konieczny dla określenia postawy nie tylko inteligencji zawodowej i śledzenia ewolucji poglądów

politycznych i dążeń organizacyjnych poszczególnych grup zawodowych stolicy, ale także dla ukazania w ogóle roli inteligencji w masowych ruchach politycznych czy rewolucyjnych. W Warszawie na początku XX w. skupiała się poważna część inteligencji w skali Królestwa i dlatego podjęty problem badawczy ma znaczenie szersze niż sugeruje tytuł pracy. Autorka zgromadziła okazały materiał dokumentacyjny dla podbudowania stawianych tez, co przy braku szerszej literatury na ten temat, stawia pracę w rzędzie poważnych osiągnięć.

W rozdziałach wstępnych Autorka omówiła poszczególne grupy zawodowe: urzędników (instytucji państwowych, miejskich i prywatnych), nauczycieli, służbę zdrowia (w 1904 r. było w stolicy 958 lekarzy), inteligencję techniczną (inżynierów, architektów, techników i mierniczych), prawników, literatów i dziennikarzy (na 96 czasopism ukazujących się przed rewolucją w Królestwie — 81 wychodziło w Warszawie), środowisko aktorskie. Po szczegółowych badaniach ustaliła, iż na początku naszego stulecia było w Warszawie ok. 16 tysięcy inteligencji. Niektóre z wymienionych środowisk już na przełomie dwu stuleci poczyniły próby organizowania się. W 1898 r. powstało Stowarzyszenie Techników Polskich, w dwa lata potem — Koło Młodych Prawników, Kasa Literacka. Autorka przedstawiła także wpływy polityczne endecji i partii robotniczych wśród inteligencji. Wskazała na rolę prasy, a zwłaszcza „Głosu”, „Ogniwa”, „Prawdy” i „Kuźnicy” — sympatyzującej z poglądami partii robotniczych. Zasygnalizowała aktywizację inteligencji w okresie od wybuchu wojny na Dalekim Wschodzie aż po początek rewolucji, akcentując przede wszystkim akcję wiecową prowadzoną przez Komitet Wieców Polskich, a głównie działalność nauczycielstwa skupionego w Kole Wychowawców, które w odezwie z 27 stycznia 1905 r. wezwało do walki o język polski w szkole.

W rozdziale trzecim H. Kiepuska dała przegląd postaw poszczególnych grup zawodowych wobec walki strajkowej w pierwszym okresie rewolucji. Omówiła tu strajk pracowników Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Nadwiślańskiej. Scharakteryzowała ruch ekonomiczny urzędników bankowych, aptekarzy i pracowników magistrackich, wskazując że tylko pracownicy poczty i telegrafu wyłamali się ze strajku. Dużo uwagi poświęciła strajkowi nauczycieli (początek 28 I 1905) popartemu przez L. Krzywickiego, Z. Herynga, F. Kona, J. Jahołkowską oraz wiecowi z 19 lutego popartemu petycją do władz carskich domagającą się uznania języka ojczystego.

Kolejny problem dotyczy początku organizacji zawodowych, które zaczęły kształtować się w pierwszej połowie 1905 r. Autorka pokazała silne kontakty adwokatury polskiej z rosyjską (w zjeździe 10 IV 1905 w Petersburgu uczestniczył S. Koszutski z SDKPiL oraz S. Posner z PPS). Podobne kontakty utrzymywał Związek Polskich Inżynierów i Techników, którego przedstawiciele brali udział w ogólnorosyjskim zjeździe inżynierów (5 V 1905). Ukazane tu zostały wysiłki polskiej inteligencji zawodowej zmierzające do wyłonienia jednej reprezentacji w postaci Zjednoczenia Zawodowego, uznającego platformę polityczną i ekonomiczną Związku Polskich Inżynierów i Techników, i opowiadającego się za współpracą z Sojuzem Sojuzow w Rosji. H. Kiepuska wykazała, że chociaż organizacje zawodowe i ich programy znajdowały się pod wpływami lub były zbliżone do Postępowej Demokracji nie przeszkadzało to im utrzymywać dość bliskich kontaktów z partiami robotniczymi.

W rozdziale *Między dwoma strajkami powszechnymi (marzec-październik)* Autorka przedstawiła walkę Związku Kolarzy Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej o wprowadzenie języka polskiego do korespondencji wewnętrznej, działalność Koła Wychowawców i Związku Unarodowienia Szkół — dwu organizacji nauczyciel-

skich propagujących tajne nauczanie i akcję strajkową. Omówiła tu także próby przeciwdziałania strajkowi m. in. przez S. Askenazego, I. Chrzanowskiego, A. Rembowskiego, T. Korzona, po głośnym w ówczesnej Warszawie spotkaniu 11 lipca w pałacu hr. Adama Krasińskiego.

W dalszej części książki pokazana została postawa inteligencji zawodowej w czasie październikowo-listopadowego strajku w 1905 r. Autorka skoncentrowała się głównie na strajku kolejarzy i pracowników łączności popartym przez pracowników magistratu, dziennikarzy, nauczycieli, pracowników teatru, farmaceutów. Nie przystąpili do strajku lekarze i adwokaci. Ukazane tu zostały również próby rozbijania ruchu związkowego przez endecję, np. przez powołanie Narodowego Koła Nauczycieli Ludowych. Dwa kolejne rozdziały (VIII i IX) omawiają grudniowy strajk, próby konsolidacji, a następnie zmierzch nielegalnej działalności ruchu zawodowego. W styczniu 1906 r. Zjednoczenie Związków Królestwa Polskiego skupiło 13 związków, w tym 11 branżowych (np. Związek Lekarzy Polskich, Związek Literatów Postępowych, Polski Związek Nauczycieli oraz Stowarzyszenie Nauczycieli). W tym czasie powstał Związek Farmaceutów Polskich, w którym poważnie wpływy miała PPS. Z organizacją tą ścisły kontakt utrzymywali pracownicy aptek lubelskich. Na przełomie 1905/1906 r. — co wykazuje H. Kiepuska — nastąpiła wyraźna radykalizacja inteligencji i ruchu zawodowego, czego wymownym przykładem było zbojkotowanie wyborów do I Dumy Państwowej.

Ostatni rozdział pracy poświęcony jest analizie sytuacji w ruchu zawodowym inteligencji w początkowym okresie reakcji, kiedy zaprzestają działalności: Zjednoczenie Związków Królestwa Polskiego, Związek Towarzystw Samopomocowych, Związek Pracowników Kolei, Związek Polskich Inżynierów i Techników, a więc najpoważniejsze organizacje związkowe. Autorka sygnalizuje tu także powstawanie nowych związków i stowarzyszeń w oparciu o przepisy z 17 marca 1906 r. jako organizacji legalnych. Warto w tym miejscu wspomnieć o Związku Pomocy dla Więźniów Politycznych (powstał w czerwcu 1905) przekształconego następnie w Związek Pomocy dla Ofiar Politycznych. Głównym celem tej organizacji była obrona więźniów politycznych przed sądami carskimi, co nabierało szczególnego znaczenia w okresie stanu wojennego i działalności sądów wojennych. Na czele tej organizacji stał Stanisław Patek, a w Lublinie akcją kierował Zdzitowiecki. H. Kiepuska ma całkowitą rację, pisząc: „gdy próbujemy szukać genezy różnych towarzystw i organizacji z pierwszych lat niepodległości, prawie zawsze znajdujemy ją w latach 1905—1907” (s. 372). Sąd ten odnosi się nie tylko do warunków stolicy, ale znajduje całkowite potwierdzenie także na przykładzie Lublina.

Omówiona praca, w wielu partiach bardzo drobiazgowa, co utrudnia śledzenie poszczególnych przejawów walki, odtwarza postawę inteligencji zawodowej w latach pierwszej rewolucji. Nie zawsze się to Autorce udało w jednakowym stopniu, nie tylko z uwagi na brak pełniejszej dokumentacji i materiałów, ale zaciążył na tym — zdaniem recenzenta — układ książki odbiegający od ogólnie przyjętej periodyzacji okresu rewolucji. Walka o organizację ruchu zawodowego inteligencji, przez wyodrębnienie zbyt wąskich podokresów chronologicznych, oderwana została w poważnym stopniu od ogólnej atmosfery politycznej i walki klasy robotniczej. Tym także należy tłumaczyć pewne powtórzenia i brak przejrzystości układu. Naturalny bieg wypadków został niekiedy sztucznie podzielony, gdyż akcja rozpoczyna się w jednym a kończy w drugim rozdziale. Cenne są te partie książki, w których pokazano inteligencję Warszawy w ścisłym powiązaniu z wydarzeniami ogólnokrajowymi. W zbyt małym stopniu, jak się wydaje, uwzględnione zostały wysiłki partii robotniczych — SDKPiL i PPS — zmierzające do tworzenia zwią-

ków zawodowych i kontaktów z inteligencją. Nie wydaje się także najszcześniejsze pominięcie w pracy wykazu bibliografii i wykorzystanych źródeł.

Rozprawa, chociaż tematycznie odnosi się tylko do Warszawy, ma ogólniejsze znaczenie polegające przede wszystkim na opracowaniu nie znanego dotąd w takim stopniu, a tak ważnego w okresie rewolucji, problemu inteligencji zawodowej i jej roli.

Albin Koprucki

W walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce 1944—1947. Red. J. Czapla i in. Książka i Wiedza. Warszawa 1967, ss. XXII, nlb. 2, 385, nlb. 3, tabl. 24.

Omawiana pozycja, wydana pod redakcją zbiorową: Jana Czapli, Stanisława Filipiaka, Władysława Góry, Ryszarda Halaby, Mariana Janica, Feliksa Kubica, Ryszarda Tryca zawiera czternaście artykułów związanych tematycznie z walką ze zbrojnym podziemiem w latach 1944—1947. Oczywiście artykuły nie mogą spełniać roli zwartej monografii, niemniej stanowią poważny przyczynek do poznania działalności politycznego podziemia w pierwszych latach Polski Ludowej.

Prawie wszystkie zamieszczone w zbiorze prace posiadają charakter źródłowy (za wyjątkiem wspomnienia o walce ze zbrojnym podziemiem w Krakowskim — Stanisława Wałacha), jednak autorzy nie zawsze starali się taki charakter prac wykazać. Przypisy często stwarzają pozory przypadkowości, nierzadko są ubogie i praktycznie nic nie mówiące (np. s. 48 — przyp. 4, AZHP; s. 127 — przyp. 7, AWIH). Obniża to niewątpliwie wartość pracy, jednakże nie nadaje jej cech typowych dla publicystyki historycznej, na co wskazuje przedmowa napisana przez Władysława Machejka.

Tłem dla kolejno poruszanych zagadnień jest artykuł Władysława Góry *Ogólna sytuacja i zmiany w układzie sił klasowych i politycznych w Polsce w latach 1944—1947*. Autor omawia tu zagadnienia polityki PKWN, tworzenie aparatu państwowego, przeprowadzenie zasadniczych reform gospodarczych, mobilizację itp. Charakteryzuje przemiany zachodzące w postawie społeczeństwa wobec polityki Rządu Tymczasowego i Rządu Jedności Narodu. Mówi też o działalności nielegalnej opozycji politycznej i podziemia zbrojnego. Nadmienia (s. 7), że: „Siłę zbrojną związaną z obozem londyńskim stanowiła przede wszystkim Armia Krajowa — najbardziej masowa i ciesząca się dużym autorytetem w społeczeństwie — organizacja wojskowa.”

Dalsze artykuły można podzielić na trzy grupy. Pierwszą stanowią prace omawiające działalność ugrupowań reakcyjnego podziemia. Do tej grupy należą artykuły: Stanisława Piechowicza *Podziemie poakowskie (Nie, DSZ, WiN, KWP, WSGO, Warta, ROAK)*; Waława M. Króla *Podziemie endecko-oenerowskie, jego działalność polityczna i zbrojna*; Wiesława Szoty *Ukraińskie nacjonalistyczne podziemie zbrojne. Zarys powstania i działalności*; Ryszarda Tryca *Podziemie hitlerowskie i jego antypolska działalność na Ziemiach Zachodnich i Północnych* oraz Ryszarda Halaby *Miejsce Polskiego Stronnictwa Ludowego w obozie reakcji polskiej*.

Drugą grupę stanowią artykuły przedstawiające formowanie się instytucji mających bronić władzy ludowej. Trzeba stwierdzić, iż powstanie ich miało charakter wtórny w stosunku do poczynań polityczno-zbrojnego podziemia. Problemami tymi zajmują się: Feliks Kubica (*Kształtowanie się organów bezpieczeństwa pu-*